

letezőbb, talán fiatalosabb szellemű színházat.

Mindkét társulat elsődleges feladatának tartja a csehszlovákiai magyar drámairodalom ápolását. Végzik is ezt

a szerepet nagy sikerrel. Ha a könyv csak ezzel a tanulsággal szolgálna, akkor is érdemes lenne kezünkbe venni.

BORDÁS Győző

EGY LEXIKOGRÁFIAI REMEKMŰRŐL

Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, I. kötet (A—C); Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila; Kriterion Könyvkiadó, Budapest, 1975.

Gyönyörű, „tömör-szép” kötet, mondhatja a méltató ezúttal is, miként mondtotta volt — Szabó Lőrinc másfél évtizeddel ezelőtt megjelent gyűjteményes verseskötete kapcsán — az egyik kortárs kritikus. Hatalmas kötet, hatalmas munka, s rögtön azt is hozzátehetjük: a magyar lexikográfia korszakalkotó jelentőségű alkotása Szabó T. Attila professzor Szótörténeti Tára. S annak is csak első kötete, hisz, miként azt egyik nyilatkozatából tudjuk: a most kézhez vett kötetet még legalább hat-hét hasonló fogja követni a későbbi esztendőekben. Olyan monumentális szótárirodalmi mű megjelenésének vagyunk tehát tanúi, amely — ha teljessé válik —, címszavainak számát tekintve fölülmül minden eddigi, nyelvünk régi szóállományát számba vevő alkotást.

Tudatában vagyunk annak, hogy egy korszakalkotó lexikográfiai munkát és jelentőségét kurta „kritikában” méltatni lehetetlen; a Szótörténeti Tárát nyilvánvalóan nyelvész, néprajzos, művelődéstörténész és más szakemberek sora fogja érdemeiben és tudományos alapossággal vizsgálni. Jelen jegyzetünk mindössze tiszteltetés a Mű és alkotója előtt.

Meditációnkat Szabó T. Attila roppant munkája, kitarása és az anyanyelv előtti alázata említésével kezdetnénk. Mert nevezhető-e másnak, mint alázatnak, ha valaki emberöltőnyi időt tölt el a nyelv múltjának, a szavak századok előtti életének vizsgálatával? „Egy élet munkáját fordítottam *magánosan* a gyűjtésre...” — olvashattuk Szabó T. Attila egyik 1968-ban keletkezett tanulmányában, s a „magánosan” szónak itt külön hangsúlya volt, hisz akkor még nem volt szó a Tár kiadásáról. S itt álljunk meg egy pillanatra. Tudjuk, hogy napjainkban egy-egy jelentős lexikográfiai munka anyagának összehordásában, az anyag megszerkesztésében és sajtó alá rendezésében szakemberek és munkatársak hada vesz részt; csak az ilyen team-szerű munka teszi lehetővé, hogy egy-egy szótár belátható időn belül befejeztessék, élő nyelvi anyag esetében pedig, hogy címszóanyaga csak kis mértékben kullogjon az élő nyelvhasználat mögött. (Gondoljunk az *Ertelmező Szótár* munkálataira, amelyben — miként azt Szabó T. Attila említi — legalább ötven szakember vett részt, és a mű másfél évtized alatt készült el!) Ezeknek az adatoknak fényében válik igazán világossá, hogy milyen hőszi teljesítmény *ötven* éven át dolgozni egy szótár anyagán, egyedül, a publikálás reménye, kiadói biztatás nélkül.

A méltatónak nem szándéka ismertetni ezen a helyen a magyar nyelvtörténeti szótárirodalom történetét, ez olvasható Szabó T. Attila tanulmányaiban éppúgy, mint a *Tár* Tájékoztatójában, vagy más vonatkozó szakirodalomban is

megtalálhatja az olvasó. Csupán annyit kell itt megemlíteni, hogy a *Tár* előtt megjelent nyelvtörténeti szótárak a magyar nyelv egészének szempontját tartották szem előtt, tehát minden nyelvváltozatot, éppen ezért egy-egy szűkebb nyelvi régió természetszerűen kisebb teret kapott bennük. A *Szótörténeti Tár* az első alkotás, amely egy külön magyar nyelvváltozat nyelvi régiségeit veszi szemügyre. (Az igazság kedvéért azonban hozzá kell tenni, hogy Erdély vonatkozásában hasonló természetű, bár terjedelmükben sokkal szerényebb munkák léteznek.)

Szabó T. Attila műve azonban más vonatkozásban is különbözik az eddigi nyelvtörténeti jellegű alkotások többségétől: nem a nyelvi régiség nyomtatott adatait cédlázta ki, hanem olyan anyagból merített, amely egyedi, vagyis az írásbeliség kéziratossá hagyatékát — illetve annak egy részét — mentette át az évszázadok feledéséből. (Itt kell megjegyezni, hogy a *Tár* — kiadása előtt — hosszú ideig Erdélyi Magyar Oklevél-Szótár munkacímével szerepelt a nyelvész társadalom köztudatában; Szabó T. Attila válogatott tanulmányait és cikkeket egybefogó három impozáns kötetében is sok tanulmányban így szerepel.) S hogy ennek milyen óriási jelentősége van, azt akkor mérhetjük föl, ha tudjuk, hogy az elmúlt korok írásbeliségének nyomtatott emlékei az adott kor nyelvi valóságának csak töredékét őrizték meg; mintegy az eleven nyelvi valóság halvány tükröképeként. Szabó T. Attila tehát majd félezer év magyar élőnyelvi állapotának emlékeiből nyújt át a szakembereknek gazdag anyagot, hisz forrásai olyanok, amelyek valóban az egykor beszélt erdélyi magyar nyelvváltozat hitelessével bírnak. Honnan gyűjtötte az anyagot? Elsősorban, s majdnem kizárólag, kéziratossá periratokból, jegyzőkönyvekből, naplókából, panaszlevelekből, vallatások anyagából stb. stb.; tehát olyan forrásokból, amelyek hűen őrizték meg számunkra a magyar nyelv egykori erdélyi beszélt változatát, természetesen az adott kor nyelvi tényeinek frekvenciájával együtt. Bár (igaz: egyedi) írásos forrásokról van szó, mégis a köznyelv szintjébe és gazdagságába nyerünk betekintést a *Tár* anyaga által, ezáltal — a számtalan vonatkozások egyikeként — tulajdonképpen szinte nyelvtörténeti olvasókönyvként is hatalmas szolgálatot tesz Szabó T. Attila műve. S ezzel már utaltunk is arra, hogy a *Tár* jelentősége messze meghaladja a szótárak szokásos szemléletét — sokkal több azoknál.

A fentebb mondottak kapcsán idézzük magát a szerzőt; egy hírlapi beszélgetés során ugyanis Szabó T. Attila tömören és szerényen összefoglalta a *Tár* fontosabb jellemzőit: „... az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár... voltaképpen se nem lexikon, se nem szótár. Illetőleg mindkettő. Tár... Több, mint szótár, mert nem egyszerűen jelentéseket ad, hanem a jelentések mellé az egykori társadalmi háttér, a régiségbeli élet megértéséhez szükséges nagyon szűkszavú jegyzetek is csatlakoznak. De éppen a jegyzetek, felvilágosítások szűkös volta miatt az a Tár kevesebb is a lexikonnál. A hét-nyolc kötetet az erdélyi magyar történeti nyelv lehetőségig gazdag tárházának szántam. Magába foglalja ez minden szónak nemcsak a magyar, hanem a román és a német értelmezését is. A Szótörténeti Tárát mindhárom nyelv kutatásában és megismerésében, az itt élő különböző anyanyelvű lakosság számára egyaránt használható kézikönyvnek terveztem... Tíz esztendő alatt, megfeszített erővel kiadhatjuk az utolsó kötetet is.” (A *Hét*; 1975. szeptember 12., 3. lap. Az interjú Erdélyi Lajos készítette.) Itt kell hozzátennünk azt is, hogy az ötven évig egyedül készülő alkotás sajtó alá rendezésében, a második kötetől kezdve, a Kritérium Kiadó munkatársai is részt vesznek, tehát a Mester — hajlott korában ugyan, de — tanúja lehet az 1925 óta féltő gondnal és alázattal végzett munkája nyomtatásban való meg-

jelenésének. Bizonyára nem kis gondot jelent egy kiadónak egy ilyen monumentális munka kibocsátása, ám ne feledjük el azt sem, hogy — miként azt a Mű eddigi sajtójában olvashattuk — immáron második kiadásban is megjelent és a második kiadás példányai is fogytán vannak.

Hogy a *Tár* a szűkebb értelemben vett szakmai közönségen túl is példátlan érdeklődésre lelt, az szinte természetesnek vehető belelapozgatván a szócikkekbe. A nemzeti történelem iránti egyre nagyobb érdeklődés számon tart ugyanis minden forrásértékű adatot, s ilyenekben Szabó T. Attila műve mérhetetlenül gazdag. A kor pedig, amelyet a *Tár* átfog, nemzeti történelmünk egyik legizgalmasabb szakasza. (Szabó T. Attila így rögzíti a *Tár* időbeli határait: A szótár időbelileg a XVI. század közepe tájáról, azaz az erdélyi magyar nyelvű írásbeliség izmosodásának kezdeti időpontjától az erdélyi hivatali és magánírásbeliségnek a XIX. század utolsó negyede körül bekövetkező modernizálódási szakasza közötti időköz nyelvi anyagát öleli fel.” Az Erdélyi Szótörténeti Tár szerkesztéséről. In: *Nyelv és múlt*; Kriterion, Bukarest, 1972.; 392. lap.) A sokszor esendő szenkundáris irodalom és történeti szakirodalom magyarázatai helyett a *Tár* szemelvényanyaga az adott kor valóságának egy-egy vonatkozását hiteles, írott anyag alapján tárja az olvasó elé; egy-egy korabeli szemelvény a nyelvi, ortográfiai vallomás mellett a kor hangulatát is megidézi, s számos etnográfiai, művelődéstörténeti vagy akár gazdaságtörténeti adalékkal is szolgál a kort vizsgálók számára. A *Tár* szócikkeit olvasva tehát szinte életre kel a kor, hallani véljük a pár száz évvel ezelőtti ősök beszédét, panaszát, perlekedését, de vaskos szitkozódását — és fájalmát is. Ezért veszik meg sokan ezt a szótárat a nem szakemberek közül is.

A szakmai méltatásoknak nyilvánvalóan arra is kiterjed majd a figyelme, hogy a szótárban eddig nem szereplő szócikkeken kívül milyen egyéb hozadéka is van a *Tárnak* a nyelvészet területén. Elég csak arra utalni, hogy Szabó T. Attila műve igen sok szó esetén jóval korábbi írásos előfordulási adattal rendelkezik, mint pl. a Történeti-Etimológiai Szótár. (Ezzel kapcsolatban: *Korunk*; 1975. december, 962. lap.) Ily módon tehát a magyar szavak „előélete” messzebbre visszanyúlik a múltba, nem egye egészen a XV. század közepéig is, hisz — miként azt a szerző a szótár bevezetőjében mondja — értékes szó-történeti adatok esetében lehetetlen volt mellőzni a becses vonatkozásokat.

Az első kötetben közölt anyag, valamint a további köteteké is, tulajdonképpen válogatás, hisz az egymillióra tehető szócédula adatainak teljes közlése meghaladná a kiadói lehetőségeket, s a kötetek megjelenésének folyamatosságát is akadályozná. A teljes Mű tehát „mindössze” mintegy kilencezer lapon tárja majd elébünk félezer év erdélyi magyar nyelvünkének adatait, s a szócikkek szemelvényeiben tulajdonképpen a nevezett korok világának és életének enciklopédiája is kikerekedik. Szabó T. Attila alkotása ezért is felbecsülhetetlen értékű.

Az elmondottakból talán kitűnik, hogy az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* nem hiányozhat magyar szakos pedagógusok, nyelvészek, sőt írók könyvespolcáról sem. Történéseink és újságíróink is haszonnal lapozgathatják. Könyvespolcainkra azonban csak akkor kerülhetne ez a monumentális nyelvészeti alkotás, ha könyvterjesztőink gondoskodnának importjáról. Mind ez ideig egyetlen példánya sem került könyvesboltjainkba.

JUNG Károly